

az előírt formák megfelelők-e? Erre már nem tud biztosan felelni. A bibliai mondásnak mély hatása van s ezért nagy a lelkipásztori értéke. Hogy az urvacsora rögtön következék-e vagy néhány nap mulva, helyi szokás dolga. Kényszeríteni azonban senkit sem szabad rá. A konfirmáció „egy nagyon népszerű, vallási és egyházi szempontból szerfelett értékes cselekedet“.

Rövidre számítottuk ezt az ismertetést s ime elég hosszúra nyult. De — amint az olvasó észreveszi — olyan kérdések, melyek minket is érdekelnek, sőt úgy gondoljuk, hogy a liturgia reformját előkészítő bizottságnak némi ujjmutatással is szolgálhatnak e sorok. Ez mentse az ismertetés túlságos terjedelmét.

Dr. Gál Kelemen.

Az unitárius eklézsiák földrajzi megoszlása Amerikában.

Irta: *Earl Morse Wilbur.*

Valamivel több száz esztendejénél, hogy az erdélyi unitáriusok érintkezésbe léptek angliai testvéreikkel. Az erdélyiek azelőtt azt hitték, hogy ők az egyedüli, unitárius hitet vallók e világon. Nagy bátorításukra szolgált azért az az értesülésük, hogy hittestvéreiknek egy növekvőben levő serege van Nagybritániában. Hát még, amikor megtudták, hogy egy másik, hasonló sereg Amerikában éppen készülöben van fölvenni az érintkezést az angliáival.

Úgy hiszem, az erdélyiek teljesen tisztában vannak azzal, miképpen terjedt el az unitarizmus Angliában és Írlandban és hogy az unitárius eszmék terjesztésében a „Britt és Külföldi Unitárius Társulat“ minő szerepet vitt. Én azért erre itt fölöslegesnek tartom kitérni. Ami e sorokban szándékom, az csupán annyi, hogy a szerkesztő szives fölhívására röviden vázoljam, hogyan terjedtek el hitünk eszméi a világ más részeiben.

Az Amerikai Egyesült-Államok területén az unitarizmus a tizenkilencedik század első negyedében nyert szervezett formát. Ekkor történt, hogy az újangliai községek, számra 125-ön, liberális tanokat kezdtek vallani. Az eredetileg kálvinista hitet valló konzervatív egyházközségek ezért velük minden közösséget megtagad-

tak. Ennek következtében, ha hitük terjesztése érdekében valami jelentősebb munkát akartak végezni, kénytelenek voltak egy különálló hitfelekezetben tömörülni. Ez újonnan alakult egyházközségek jórészt mind *Massachusetts* állam keleti felében, *Bostontól* mintegy 25 mérföldnyi körletben feküdtek.

Nyugaton és délen, az újangliaiak lakta nagy városokban, mint New-Yorkban, Philadelphiában, Baltimoreban, Washingtonban és Charlestonban már régen feltűntek az unitárius hit előőrsei, mégis, bár a körülmények kedveztek, a terjeszkedés aránylag lassan ment. Oka főképpen az volt, hogy nem voltak elegendő számban papok, kik a megalakítandó egyházközségek lelki szükségleteit elláthatták volna. Mindazonáltal, ha lassan is, de csak terjedt a mozgalom. A legtöbb egyházközség Újangliában alakult, de az eszmét a néparadat a nyugati prairekre, a Pacific partra, sőt a déli vidékekre is magával vitte. A déli államokban azonban az a polgárháboru, mely a hatvanas években dúlt, az unitarizmust majdnem egészen megsemmisítette. Nem is nyerte itt vissza hajdani erejét többé soha. Ma már a fundamentálizmus van itt terjedőben, aminek következménye, hogy a fejlődés tanának hirdetése a nyilvános iskolákban majdnem mindenütt meg van tiltva.

A közép és nyugati államok kisebb-nagyobb városaiban az unitarizmus elég szépen erősödött. A kontinens legnyugatibb pontján, San-Franciscóban is alakult egy egyházközség 1850-ben, sőt azelőtt már 16 évvel is virágzott egy egyházközség a Pacific parton.

Az amerikai unitarizmus főereje azonban még most is Massachusettsben van. Itt az utolsó évkönyv adatai szerint 172 község virágzik. Újangliában összesen 236, az Atlanti-tenger partvidékén fekvő középállamokban 55, a déli államokban 21, a nyugati középállamokban 63, a Sziklás államokban 10, végül a Pacific államokban 26 egyházközség van. Ezen kívül az angol uralom alatt lévő Canadában, Montreáltól Victoriáig elszórtan 21 község virágzik.

Ilyenformán az amerikai egyházközségek száma összesen 432. Igaz, ezek közül nincs mindeniknek önálló papja, hanem csak oda beszolgnak. Erdélyben *filiáknak* neveznék. Az egyes egyházközségek tagjainak száma 25 és 3000 közt váltakozik, az egyházközségek vagyona pedig 1000 és kétmillió dollár közt; (igaz, ez utóbbira csak egy eset van). A hívek által az egyházközségek céljaira évenként megszavazott összeg 100 és 41.000 dollár (King's chapel, Boston) mozog. A községek legnagyobb részében vannak egyházi iskolák,

továbbá vallásoktatásra szánt vasárnapi iskolák. Az úgynevezett felekezeti iskolák azonban, aminők Erdélyben divatosak, itt ismeretlenek.

Nyugat-Canadában van 13 érdekes egyházközség. Szabadgondolkodású irlandi bevándorlók alapították. Most unitáriusoknak vallják magukat. Egy pár hitközséget szerveztek finn, kettőt vagy hármat svéd és norvég bevándorlottak. Reméljük, fognak alakulni magyar hitközségek is, hogy ébren tartsák a hitet Dávid Ferenc követői között.

Szétszórva a világ más részeiben, nevezetesen a délafrikai, ausztráliai és újzélandi angol gyarmatokon van még hét egyházközség, melyek állandó kapcsolatot tartanak fenn a Britt Társulattal. Akadnak még más országokban is egyházközségek, melyek unitárius szellemű hitet vallanak s némely esetben az angol és amerikai unitáriusoktól támogatást nyernek, bár nem viselik az unitárius nevet. Így van Belgiumban három társulat, egy Brazíliában, már többet szerveztek Csehszlovákiában, hol a mozgalom gyors növekedésnek indult; van egy egyházközség a norvégiai Oslóban és egy unitárius társulat a japáni Tokióban.

Ezeken a nagy szétszórtságban folyó, unitárius szellemű mozgalmakon kívül említsünk meg még egy pár idevágó, érdekes dolgot. A franciaországi protestáns egyházközségek egyharmada liberális szellemű és mintegy 200 egyházközségben külön vannak szervezkedve. Németországban, bár nincsenek külön szervezett, kimondottan unitárius hitközségek, mégis alakultak különféle társulatok, melyeknek célja a vallásos szabadság és a liberális hitnézetek terjesztése. Hollandiában a protestánsoknak körülbelül egyharmada bevallottan liberális, akik egy szabadelvű protestáns egyesületet szerveztek. A irlandi államegyházban az unitárius eszmék széles körben el vannak terjedve. Észak-kelet Indiában, amellett, hogy van hét-nyolc kis unitárius egyházközség, a Brahmo-Somájok az unitarizmus mindig nagymértékben rokonszenveztek. Végül Svájcban, noha nem látták szükségét külön egyházközségek alapításának, sok pap és világi ember van, akik gyakorlatban unitáriusok és már ötven évv. l ezelőtt volt egy Szabadelvű Keresztény Egyesületük.

Ford. ma.

Brassai Sámuel.

Nyelvtanulás és nyelvtanítás.

Brassai nyelvészeti működésének egyik oldala szorosan az iskolai nyelvtanulás és nyelvtanítás kérdéseivel foglalkozik. Mikor tanár lett, az iskola a szellemi konzervatizmus, hogy ne mondjam: megmerevedés képét mutta. Ki kellett szabadítani az iskolát egy holt nyelv halálos öleléséből. Meg kellett győzni a közvéleményt róla, milyen ésszerűtlen dolgot mivel az iskola, mikor elhanyagolja az anyai nyelvet egy holt nyelv kedvéért s mikor egész tanulmányi rendjét s minden munkáját arra a lehetetlen célra teszi fel, hogy a napról napra bővülő tudományos ismeretek elhanyagolásával csupán egy oly nyelvet sajátíttasson el, melynek a műveltség megszerzésében szép multja van ugyan, de jövője annál kétségesebb. Az iskolának nemcsak a célja a latin nyelv elsajátítása, hanem a célhoz vezető eszköz is a latin. Senki nagyobb készültséggel nem fogott a képtelen állapot megváltoztatásához és megjavításához, mint Brassai. Már 1837-ben, tehát tanárrá választása idejében cikksorozatot ír a *Nyelvtanulásról*.¹ Ebben a cikksorozatban egészen meglepően új gondolatokkal találkozunk, olyanokkal, amelyeket az akkori irodalomban hiába keresünk s amelyek még a mai haladottabb nyelvtudomány korában is figyelemreméltók. Abból indul ki, hogy sokan vannak, akik azt ohajtánák, hogy csak egy nyelv volna a világon. Az eszperántó vagy más világnyelv gondolata — úgy látszik — már akkor élt a lelkekben. A nyelvek különféleségét úgy magyarázza, mint sokkal későbben utána Brugmann és Leskien. Ez a különféleség „nem némi elszigetelt, történetes tervet (tény), hanem a testi és szellemi természet sok más, elsötekinetre mind fel nem vehető jelenségeivel egy közös törvény láthatatlan láncza által összefügg.“ A nyelv a legszorosabb viszonyban áll az ember életművezetével. Ennek kifejlésére pedig a föld, a klima és más természeti körülmények a leghatósabb befolyással vannak. Ezen határozzák meg a népek „temperamentumát s ezzel a népek karakterét.“ Ezek ellen csak bizonyos pontig küzdhet a szellemi erő. A nemzeti karakter viszont hatván a nyelvre, világos, hogy „abban eredetileg és némileg örökösen különbözésnek kell lenni.“ A grönlandi szükségképen más nyelvet teremtett, mint az örökös

¹ Nemzeti Társalkodó.